

- Farklı Hukuk Anlayışları ve Adalete İlişkin Ortak Görüşler
Elif Kuş.....238
- Bir Sivil İtaatsizlik Örneği Olarak Vicdani Ret - *Rabia Sağlam*.....251
- Bir Boşvermişliğin Tarihi ve Genel Olarak Sakatlığa
Dayanan Olumsuz Ayrımcılık - *Selen Özel*266
- Yargı Kararlarının Dili ve Gerekçesi - *Yusuf Karakoç*.....275
- Ceza Muhakemesinde Hakimin Vicdani Kanaati
Veli Özer Özbek283
- Hukuki Argümentasyon Teorisi - *Altan Heper*288
- Meslek Olarak Hukuk ve Etik - *İsmail H. Demirdöven*303
- Aristoteles'in Adalet Anlayışı: Mesotes Öğretisi
İşıl Bayar Bravo308
- Yeni Aristotelesçi Bakış Açısıyla İyi Bir Yaşamda Dağıtıcı
Adalet ve Eşitlik İlkesinin Belirlenimi Üzerine - *Aylin Toman*.....315
- Hart-Dworkin Tartışmasının Ana Hatları
Ahmet Ulvi Türkbağ322
- Nötr İlkeler ve Hukuk - *Gülriiz Uygur*330
- Hukuksal Pozitivizmi Doğru Okumak - *Ertuğrul Uzun*.....343
- Hukuk Eleştirisi ve Eleştirel Hukuk Çalışmalarının Gündemi
Kasım Akbaş351
- Linç: Politika mı, Kültür mü? - *Serkan Gölbaşı*365
- Mekan ve İmkan: Hukuk Sosyolojisinde Bir Saha
Uygulamasının Yol Haritası - *Eylem Ümit*.....378
- "Güldünya Tören Olayı"nın Hukuk Sosyolojisi Açısından
Değerlendirilmesi - *Mustafa Kemal Efe/Şengül Yaman Efe*396
- İsaiah Berlin'in Liberalizmi ve Değerlerin Plüralizmi
Mehmet Turhan/Nur Uluşahin.....408
- Liberal Demokrasilerde Kültürel Çoğulculuk,
Kamusal Alan ve Hukuk Sorunsalı - *Neşet Toku*434
- Demokrasinin Maksimizasyonu Ekseninde
C.B. MacPherson'un Utilitarizm Eleştirisi - *Naci İspir*442
- Doğa, İnsan ve Yasa: Thomas Hobbes - *Halil Turan*452

İnsan doğa ile olan yaşam mücadelesinde, hayvanda olduğu gibi doğal donanımların sağladığı güçle değil, ancak bilincinin kazandırdığı bilgilerle üstün gelebilmektedir. Bu bilgilerin oluşturduğu bilim aracılığı ile o, doğada en güçlü canlı varlık kimliğine kavuşmuştur.

Bunun içindir ki, bilim ve tekniği övüyor, daha da ötesi, onu yüceltip kutsuyoruz. Bugün insan gerçekten, geçmişte NIETZSCHE'nin ön gördüğü "üstün insan" modelini temsil eder gibidir.

Ancak, bununla birlikte içinde bulunduğumuz ve gözden kaçmayan bir başka gerçek var: Hemen hiç kimse yaşamdan ve yaşamından hoşnut görünmüyor; bu yaşamdan açıkça yakınmalar var.

Büyük fizikçi Max PLANCK:

İçinde yaşadığımız dünya garip bir dünya!.. Nereye baksak ağır bir bunalm hüküm sürüyor.⁽¹⁾

Albert CAMUS ise bu konuda daha da ileriye giderek, çağımızı bir korku çağı diye nitelendiriyor. Ona göre,

XVII. Yüzyıl matematik çağı, XVIII. Yüzyıl fizik çağı, XX. Yüzyıl korku çağıdır.⁽²⁾

Günümüzde bu korkunun iliklerimizi donduracak kadar artmış bulunduğu herkesçe yaşanıp algılanmaktadır.

Korkunun nereden geldiğini ve nedenini ise Albert SCHWEITZER'in şu sözlerinde bulabiliriz:

Üstün insan, gücünün artması ile birlikte gerçekte zavallı ve acınacak bir insan haline gelmiştir. Uzun süredir anlamamız gereken bu gerçeği şimdi lütfen kabul edelim. Üstün insan olmakla gerçekte insan dışı bir varlık olduk.⁽³⁾

Anlaşıyor ki, bugün asıl kendimiz, kendimiz için bir tehdit ve tehlike oluşturmaktayız; korkunun kaynağı ve nedeni kendimizde bulunuyor; daha açık bir anlatımla, bilim ve teknik yoluyla doğadan koparıp kazandığımız gücü kullanım biçim ve amacımızda yatıyor.

Geleceğimizi ve varlığımızı tehdit eden bu "güç kullanma biçim ve amacımızı" ise yaşam anlayışımız, dünyaya ve yaşama bakış açımız, kısaca dünya görüşümüz belirlemektedir.

(*) Prof. Dr., Yeditepe Üniversitesi.

(1) Planck, s. 177.

(2) Camus, s. 59.

Nitekim zamanımızın değerlendirmeleri insanı, insanî ve tarihî yaşamı sadece aşağıdan, onun doğal yanından görüyor. Bu günün uygar insanının tek kaygısı bedeninin kurtulması, onun ihtiyaçlarının giderilmesidir.

İnsanımızda bu kaygıyı uyandıran, temelde doğa biliminin (bilim ve teknolojinin) başarıları, yaşamı tatlılaştırmak, kısmen de uzatmakla onda oluşturduğu tümü ile mutlu olmak heves ve umududur.

Gerçekten, çağımızda fen anlamında BİLİM ve TEKİNİN üstün başarıları bizleri büyülemiş durumda. O, doğa bilimi olarak, doğanın bir parçası olan beden ve ampirik psikolojinin konusu olan ruhumuzun ihtiyaçlarını inceden inceye saptadı; teknik de bu ihtiyaçları gidermek üzere, bizi doyuma ve huzura kavuşturacağını umduğumuz araçları önümüze serdi, kullanmamıza sundu.

Buna bakarak çağımız insanı artık maddeden ve doğadan başka bir varlık tanımıyor (Materyalizm, Naturalizm); kurtuluşu (cenneti) hiç bir tinsel özgürlüğün bulunmadığı, böylece de her türlü sorumluluktan arınmış doğaya, kesin ve şaşmaz yasalarla belirlenmiş doğal yaşama dönmekte arıyor.

Bunun içindir ki o, doğaya ve doğal güçlere sonuna dek sahip olmayı düşünüyor, bu yolla insanlara egemen olup onları kendi amaçları doğrultusunda kullanmanın hesabını yapıyor. Onun gözünde insanlar üzerinde etkili olmanın yollarından sayılan sağlık ve güzellik gibi özellikleri kazanmak, ekonomik değerleri ele geçirmek, medya aracılığı ile ünlü olmak başlıca hedeflerdir.

Diğer yandan yine yaşamımızda daha çok fizik ve biyolojik güce dayalı spor (vital, yaşamsal değer), varlığın ve yaşamın tek anlamı olarak görülüp yüceltiliyor, böylece, özellikle futbol bireyin günlük yaşamının hemen hemen tümünü dolduran bir meşgale (bir uğraş) kimliğine giriyor.

Sanat ve edebiyatta haz değerleri öne çıkarılıyor (Hedonizm); seksüel yaşam ona temel alınıyor.

Bilim ve eğitimde ise, bireye ve topluma yalnızca maddi anlamda yararlı olan bilgiler hedef alındığından, bunun bireyde yansımaları olan kişisel çıkar "bizim Tanrımız makinedir" (3) dedirtecek kadar asıl ruhumuzu köreltici bir etkide bulunuyor. Öyle ki, bu kişisel çıkar şarlatanların, sahte bilim adamlarının ortaya çıkmasına bile neden oluyor.

Hele ahlâk alanına gelince: Burada ilke, çağın anlayışına göre "bu dünyanın adamı" olmaktır; Kusur ve sorumluluk duygularına yer yoktur. Dünyanın sırf güneşli ve aydınlık yanlarını görüp, onun karanlık ve trajik yanını göz ardı eden günümüz insanı, başkalarının acılarını paylaşmaktan kaçmaktan, acı çekmeyi, üzüntüyü üzerinden çabucak atması gereken basit bir sıkıntı diye algılamaktadır.

Şimdi böyle bir bilim ve eğitim anlayışı, böylesine bir dünya görüşü ile zamanımızda hırsızlık ve terörizmin kol gezmesine şaşmamak gerekir.

Nitekim genelde, doğadan, Natürallizm ve Materyalizmin öngördüğü dinginliği ve mutluluğu bulmuş değiliz. özellikle çevremizde ve dünyamızda olup bitenlerin içimizde yarattığı korkulardan asla kurtulmuş değiliz. Bu

konuda FROMM'un dediklerine kulak verilmelidir.

Ruh hekimine gelen hasta acaba ondan ne bekler? Eğer, ruhbilimsel kökenli baş ağrılarından, aşırı titizlik saplantısından ya da cinsel yetersizlikten yakınıyorsa bu belirtilerin giderilmesini bekleyecektir. Freud'un hastalarının çoğunu çözümsel yardım aramaya iten nedenler bunlardır. Bu belirtilen ruhsal çözümleme ile ortadan kaldırmak genelde çok güç bir iş değildir. Nitekim bu tür hastaların en az yüzde ellisinin iyileştirildiklerini söyleyebiliriz. Ama son yirmi yılda ruh hekimlerinin yardımını arayan hastaların çoğunluğu artık bu belirtilerle gelmiyorlar. Büyük çoğunluk geleneksel anlamda bir belirti ile değil, Fransızların 100 yıl kadar önce "yüz yılın hastalığı" diye adlandırdıkları rahatsızlıktan yakınmakta. Böylesi genel bir mutsuzluktan, işlerinden, evlilik yaşamlarından, doyum bulamamaktan çekiyorlar. İncil'deki bir deyim kullanacak olursak, "onlar her şeyleri olduğu halde yaşama seviyeleri olmadığı için mutsuzdur." (4)

FROMM'un bu saptamasından sonra burada RADBRUCH'un günümüz politikasında ortaya çıkan bir olaya karşı duyduğu şaşkınlık ve üzüntüyü dile getiren deyimlerine de yer vermek, çağımızı betimlemek açısından tamamlayıcı bir gerekliliktir.

Evvelce, dünya tarihinde bir halk, yöneticilerini bu zamanda olduğu gibi böyle doğrudan doğruya ve kesin olarak tanımak olanağına asla sahip ola-

mamıştır. Bunlar şeytanca bayağılıklarını, aşağılıklarını, kötülüklerini radyoda utanmazca sergiliyorlar. Bugüne dek onurlu kalmış insan kitlelerinin dahi kendilerini ancak nefretle, tiksinti ile kendimizi tutarak dinlediğimiz bu kirli ruhlarla alışı tutmaları anlaşılır şey değil. (5)

İşte yaşam karşısında bugün duyduğumuz üzüntü, şaşkınlık ve korkunun tümüyle tedirginliğin ortaya koyduğu gerçek şu ki, insana ilişkin bilgi ve anlayışımızda, dünya görüşümüzde bir noksanlık, dahası bir çarpıklık var.

İnsan, Natürallizm'in iddia ettiği gibi, sırf bir doğa varlığı, doğal bir varlık, bir yaratık olarak kabul edilemez...

...tabiatı kendi hakimiyeti altına almak, onu bir takım yeni teknik ve sembollere dayanan prensiplerin objesi yapmak için, insanın kendisini tabiatın dışına attığı aynı anda, onun kendisini, kendi merkezini bu dünyanın dışında ve ötesinde bulunan bir yere demirlemesi gerekirdi. Artık o, kendisini elbette bu kadar cüretle üstüne çıktığı bu dünyanın basit bir "organı", basit bir "parçası" olarak göremezdi.

İnsanın var oluşunun temelindeki gerçek, hayvanlar alemindeki içgüdüsel uyumdan çıkarak – tümüyle kopmasa da doğaya egemen olmasındadır. O doğanın bir parçasıdır ama kopmuştur ondan, geri dönmesi olanaksızdır artık. Bir kez kovulmuştur cennetten-ki doğayla bütünleşmesinin ilk ifadesidir bu geriye dönmeye yeltenirse eğer melekler ateş saçan kılıçlarıyla yolunu keseceklerdir. İnsan an-

(4) Fromm YIT s. 147.

(5) Radbruch Nr 257.

(6) Fromm SS, s. 17.

cak aklını kullanarak, bir daha elde edememek üzere yitirdiği insanlık öncesi uyum yerine yeni insanca bir uyum koyarak ilerleyebilir.⁽⁶⁾

İnsanın evrende demir atacağı yer, toplum olmak zorundadır. Onun tek başına yaşaması, varlığını böylece sürdürebilmesi her şeyden önce bedensel ve ruhsal bakımdan olanaksızdır.

Nedir ki, toplumu oluşturmak sırf akıl gereği olarak görülemez; akıl bir toplumun kurulmasında yeterli bir güce sahip değildir. O, yalnızca zihnimizi ve düşüncemizi bağlar; mantık doğru düşünmenin kurallarını koyar, davranışların değil. Oysa toplum, ortak ihtiyaçları gideren çok çeşitli davranışlar bütünüdür.

Buna göre, doğal bir varlık olmanın dışında bir nitelik kazanmanın, sırf bir yaratık olmaktan çıkıp insan kimliğine kavuşmanın yolu vicdanımıza uygun bir düzenin meydana getirilmesinden geçer. Bu yüzden toplum insan yaşamının mantiken düzenlenmesinden çok ahlâken düzenlenmesidir diyebiliriz. Nitekim toplumsal yaşamın güvencesi (mülkün temeli) olarak kabul edilen adalet, ahlaki bir değer olarak algılanır. Onun istemi insanın aklına değil, aslında iradesine yönelir.

Adalet, herkese kendi hakkını vermek yolunda sağlam ve sürekli bir iradedir.⁽⁷⁾

Ne var ki, toplum içinde insanın ruhsal yanı ile birlikte bedensel varlığının güvence altına alınması, insanın her türlü korkudan, koskoca evrene her

nasılsa rastlantı sonucu düşmüş boşluk ve yalnızlık içinde, geleceği olmayan bir varlık olma düşüncesinden kaynaklanan derin ve sarsıcı kaygılardan kurtulmasına asla yeterli değildir ve yukarıda vurgulandığı gibi yeterli de olmamaktadır.

Cennet, bir çoklarının düşündüğü üzere bir toplumdur⁽⁸⁾ sözü gerçek anlamını, insanların yalnızca dış ve yüzeysel ilişkilerini düzene bağlayan adalet değerinde bulamaz.

Çünkü adalet ve onun toplumsal işlevini yerine getirmek üzere somutlaşmasını deyimleyen hukuk, insanların sadece çıkar çatışmalarının çözümünü öngörür; onda insanları içten ve sağlam bir bağlılığa götürecektir derinlik yoktur.

Bütün insanlar dost olsaydı, adaletle ihtiyaç kalmazdı. Bu söz tersine çevrilemez, zira herkes adaletli olsaydı bile, buna rağmen sevgiye muhtaç olacaktı. (Aristo)⁽⁹⁾

Çünkü, insan düşmanına bile adaletli davranabilir. Üstelik,

Hukuk duygusu belli bir ölçüde ikiyüzlülük ya da kendini aldatma tehlikesi ile karşı karşıyadır: Çıkar, kıskançlık ve çekememezlik, sürekli haklılık iddiası, kavgacılık ve güç arzusu, intikam ateşi ve zarar verme zevki hukuk duygusu ile örtünür. (Radbruch)⁽¹⁰⁾

Öyleyse insanın toplumda bir cennet yaşamı bulabilmesi, ancak dostluk ve sevgi dediğimiz en yüksek ahlâki değerle olanaklı görünmektedir. Top-

lumsal yaşamı, insanî bir kimliğe soka- cık olan asıl güç sevgi değerinde ve ondan kaynaklanan diğer bütün yüksek değerlerde yatmaktadır.

İşte, insanın korkulardan uzaklaşabilmesi, yaşamda güven duyup mutlu olabilmesi yüksek değerleri algılayıp, onları bu dünyada gerçekleştirmesine, böylece kültürel oluşturmaya bağlıdır; Çünkü insan yalnızca beden ve ruhtan ibaret değildir; onu diğer bütün varlıklardan ayıran içsel (tinsel) bir yana sahiptir. Bu akıl ve(duyusalıktan çok farklı) derin duygu yanı ile, kısaca vicdanı ile algılayacağı yüksek değerlerdir. İnsan böylece yaşamını anlamlı kılacak, akli ile kuşku duyduğu ölümsüzlüğü kalindeki sevginin, dolayısıyla kültürün var edici gücünde bulup huzura kavuşabilecektir.

Var olan her şeye ve yaşama anlam verecek olan bu yüksek değerler, daha doğrusu onların gerçekleşmesini, zaman-mekan boyutunda, tarih ve toplum içinde görünmesini deyimleyen kültür olduğuna göre, eğitim ve öğretimde asıl amaç sorumlu bir varlık yetiştirmek, kişilik sahibi insanların (bi-reylerin) oluşmasını sağlamaktır, sağlamak olmalıdır. Bu ise, insana kültür kazandırmak, kültür aracılığı ile bir dünya görüşüne giden yolu açmak demektir.

Gerçekten anlamlı bir varlık olan, yaşamda anlamı aramak durumunda olan insan, bir dünya görüşüne sahip olmadan edemez. O bu dünyada güzel, doğruyu, iyiyi ve yüceyi sorgulamakta, bu yüksek (manevi) isteklerini gerçekleştirmeye çalışmaktadır. İnsanın, kendisini asıl insan yapan içsel yanında, onu buna zorlayan, karşısına doğal bir zorunluluktan gelen ihtiyaçla

değil de, özgür kararlara dayalı bir gereksinme olarak çıkan Tanrısal, etik, hakikat ve estetik gibi yüksek değerler vardır. O, böylece tümüyle dünyanın anlamına yönelen, ona nasıl bir anlam vereceğini soran bir dünya görüşüne varmaktadır.

Dünya görüşü dünyanın en yüksek değer açısından neyi deyimlediğinin, ne olduğunun sorgulanması ile başlanarak felsefeye, felsefe de giderek bilime, varlığın ne olduğunun kavranmasına varır.

İşte, insanın yanlış ve sapık ideolojilere (dünya görüşlerine) kapılmasını engellemek için çağdaş bilim ve felsefeye dayalı bir eğitim ve öğrenim temeldir, vazgeçilmez bir koşuldur. İnsanı insan yapan sorumluluk ancak böylece kazanılır.

Hukuk eğitiminde de insanı insan yapan dünya görüşü, temeldir.

Hukuk bilimi bilim olmakla, varlığı inceler. Nedir ki onun ilgi alanı tümüyle varlık değildir, olamaz; bu ödev felsefeye düşer. Hukukun ilgi alanı, varlığın bir görünümü olan adalet değeridir.

Buna göre, hukuka ilişkin bütün pozitif bilimler bir adalet bilimidir. Yürürlükteki hukuku inceleyen bilimler (dogmatik hukuk bilimleri) bu hukuka yansıtılmış olan adaleti kavramaya çalışırlar.

Hukuku norm yanından değil de, bir olay olarak ele alan bilim ise, hukuk sosyolojisi adı altında o toplumun adalet anlayışını araştırır. Tarihî kimliğinde bir olay olarak hukuk, hukuk tarihinin konusunu oluşturur ve bu bilimin asıl kaygısı geçmişteki hukukun adalet açısından anlamını saptamak, o devrin adalet anlayışını ortaya çıkarmaktır.

(6) Fromm SS, s. 17.

(7) Radbruch KRB, s. 18'den.

(8) Unamuno, s. 238.

(9) Hartmann, s. 451'den.

(10) Aral Nr. 60.

Hukuku bütünü ile ele alan hukuk felsefesi ise, doğrudan doğruya adalet sorunu ile ilgilenir, adaletli bir hukukun ("olması gereken" hukukun) ilkelere araştırır.

İşte bütün bu ödevlerin yerine getirilmesinde çağın dünya görüşü etkin bir temeldir. Çünkü adalet dünya görüşünü oluşturan tüm değerlerden biri olduğu gibi onu yansıtmaya çalışan hukuk da varlığın bir görüntüsüdür. Bu nedenle dünya görüşünde varılacak bir bilgi ve düşüncenin, adalet ve hukuk anlayışımızı da etkileyeceği, bu anlayışımızı kendi doğrultusuna koştur (paralel) bir niteliğe sokacağı kesindir.

KAYNAKÇA

- CAMUS, Albert - Denemeler (Çev. S.Eyüboğlu), Çan Yayınları İst. L960
- FROMM, Erich - Sahip Olmak yada Olmak (Çev. Aydın Arıtan), Arıtan Yayınevi, İst. 1990(Metinde "Fromm SO) olarak gösterilmiştir).

- FROMM, Erich - Sevmeye Sanatı (Çev. İşıtan Gündüz), Say Yayınları, İst.(Metinde "Fromm SS" olarak gösterilmiştir).
- HARTMANN, Nicolai - Ethic, 4. unverschänderte Auflage, Berlin 1962.
- HESSEN, Johannes - Der Sinn des Lebens, Münster/Westfalen 1955 (Metinde "HessenSL" olarak gösterilmiştir).
- PLANCK, Max - Modern Doğa Anlayışı ve Kuantum Teorisine Giriş (Çev. Yılmaz Öner), Alan Yayıncılık, İst. 1987.
- RADBRUCH, Gustav - Hukukta Bilgelik Dolu Özlü Sözler (Çev. Prof. Dr. Vecdi Aral) Kocaeli Üniversitesi Yayınları, Kocaeli 2002.
- RADBRUCH, Gustav - Kleines Rechts-Brevier, herausgegeben von Fritz von Hippel, Göttingen 1962 (Metinde "Radbruch KRB" olarak gösterilmiştir).
- SCHELER, Max - İnsanın Kosmostaki Yeri (Çev. Tomris Mengüşoğlu), İst. 1968.
- UNAMUNO, Miguel de - Yaşamın Trajik Duygusu (Çev. Osman Derinsu), İnkılâp Kitabevi, İst. 1986.

İnsan Hakları Eğitiminde Felsefe Eğitiminin Gerekliliği

A. Kadir ÇÜÇEN*

Bu çalışmanın amacı; insan hakları eğitiminin gerekliği ve önemini, felsefe ve insan hakları eğitimi ilişkisini, insan hakları eğitiminde verilmesi amaçlanan felsefi zihniyetin nasıl olması gerektiğini ve felsefi zihniyete sahip bireyin insan haklarına ve dünyaya bakışını açıklamaktır.

Bu nedenle insan hakları eğitiminde felsefe eğitiminin gerekliğini açabilmek için ilkin insan hakları ve eğitiminin tanımı üzerinde durulacaktır. İkinci olarak, insan hakları eğitiminde felsefenin gerekliği ele alınacaktır. Sonra da felsefi düşünmenin insan haklarının bilgisini, korunmasını ve kullanımını nasıl belirlediği açıklanacaktır. Sonuç olarak ise, felsefi düşüncenin bireye sağladığı kazanımlar açıklanacaktır. Böylece insan hakları eğitiminde felsefe eğitiminin yeri ve önemini gerekliliği de gösterilmiş olacaktır.

İnsan; hem biyolojik hem de toplumsal varlıktır. Diğer tüm canlı varlıklar gibi, onun da yaşamını sağlayan bir organizması; yani canlı bir bedeni vardır. Bu, onun biyolojik yapısıdır. Biyolojik yapısını sürdürebilmek için insan, diğer insanlarla bir arada bulunmak zorundadır. Ancak o, toplum için-

de olduğu sürece yaşayabilir. Bu nedenle, insan aynı zamanda da toplumsal bir varlıktır.¹

İnsan; düşünen, bilen, eylemde bulunan, karşılaştığı varlık ve nesnelere değer atfeden, onlara karşı çeşitli tavırlar takınan bir varlıktır. Ayrıca insan; isteyen, arzu eden, seçen, özgür olan, toplum ve devlet kuran, öğreten ve öğrenen, sanat, teknik ve bilim yapabilen, konuşan ve gülen bir varlıktır. Bütün bu nitelikler, insanı insan yapan öğelerdir. İnsanın olduğu her yerde, bu özellikler koşulsuz olarak gerçekleşmektedir. İnsanın bu özellikleri arasında sıkı bir bağ ve ilişki vardır. Örneğin; insan bilen ve düşünen bir varlık olarak, sanat, teknik ve bilim alanlarında çeşitli bilgi ve eserler üretir.²

İnsan doğuştan getirdiği bazı olanak ve yetenekleri eğitim yoluyla geliştirebilen bir canlıdır. İşte, insanın sadece insan olmasından gelen bu olanak ve yeteneklerini koruması ve geliştirmesi için sağlanan hakların tümüne **insan hakları** adı verilir. İnsan haklarına, her insan sahiptir. İnsana özgü özellikler ve olanaklar, insanı değerli bir varlık yapar. Ancak bunların önce korunması, sonra da geliştirilmesi ge-

(*) Prof.Dr., Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü Öğretim Üyesi.

(1) Çüçen, A. Kadir. "İnsan Hakları Düşüncesinin Gelişimi", Kaygı: Uludağ Üniversitesi Felsefe Dergisi, Sayı 2 Bahar 2003, s.27.

(2) A.g.m., s. 27.